

Helten og hans ø

Af OTTO ASMUS THOMSEN

Dr. phil. Alfons Höger har i sin afhandling i Danske Studier 1968: »*Helten*«. En tendensromans tilblivelse, skarpsindigt argumenteret for den hypotese, at Harald Kiddes store roman er bygget over, hvad han kalder »slutscenen«, beretningen om Ude Thysens besøg ved Clemens Beks dødsleje. Kidde er tendensdigter, hedder det, og da han som sådan ikke tør overlade det til sine læsere selv at udvikle passende tanker og følelser, får bogens »sentimentale og overlæssede slutning« sin ganske særlige betydning ved at udtale og understrege værkets tendens. En analyse af stil og komposition viser i samme retning, og dr. Höger finder det da »tilladeligt at regne det sidste afsnit af anden del af *Helten* for det første i romanens tilblivelseshistorie. Hermed synes kernen i dette sidste afsnit at have bestået af en Ude Thyssen-historie, som ikke meget senere smeltede sammen med det motiv, Kidde anslår i *Synden*.« Det kan tilføjes, at den af dr. Höger »postulerede fortælling« om Ude Thyssen virkelig eksisterer. Den er endda trykt – i Tilskuerens juli-hefte 1910 – men aldrig siden optrykt. Det er vel grunden til, at dr. Höger ikke kender den.

I denne fortælling, der hedder *Schibbøleth*, finder vi første gang navnet Clemens Bek, men lægen hedder ikke Lange. Hans navn er Bache, og hans kone hedder Gerda. Dem begynder vi med, hans indre monolog, mens han sidder hos Clemens, »en hel Slægts Frelser paa Øen.« Kaptajn Thyssen, som her har navnet Kaspar, er der også, og han fortæller da, hvad han skylder sin gamle lærer, »Hr. Kandidaten,« omtrent som vi kender det fra *Helten* og tit med de samme ord. Det ser ud, som om den gamle lærer er blevet mindre akademisk, efterhånden som bogen tog form. Her er han altså kandidat. Schibbøleth betyder aks, og Clemens Bek synes, han ingen har sanket på sin ager, men Thyssen overbeviser ham om, at han dog har eet aks at vise Gud.

Clemens Bek dør med råbet: »Helene«. Dorete har altså først haft samme (turgenjevske?) navn som heltinden i *De Blinde*. Læge Bache har også noget at takke Clemens Bek for. Den gamle lærer har frelst ham fra at føle lede ved sin gerning på øen og også lede ved hende,

han elsker, men med hvem han var ene. Situationen er tegnet med større sikkerhed i *Helten*. Novellen har det lille pikanteri, at det her er Thysen og ikke Dorete, som kalder Clemens Bek for en stakkel. Med næsten de samme ord, som Kidde i romanen lagde i munden på bispinden.

At Ude Thysen-historien findes, kan naturligvis betragtes som en bekræftelse af dr. Högers hypotese, for så vidt som den viser, at Kidde allerede før juli 1910 havde formuleret sin »tendens«. Når jeg alligevel ikke føler mig helt overbevist om rigtigheden af dr. Högers teori, skyldes det blandt andet, at der jo findes andre historier, som med lige så stor ret kan siges at rumme kim til *Helten*, nemlig *Obolen* og *Synden*¹. Det, dr. Höger kalder »slutscenen, som begynder med Ude Thysens optræden,« er jo i virkeligheden næstsidste scene². Clemens Bek er færdig med sin beretning, i samtalens løb forsikrer Erik og Ellen Lange og pastor Honorius ham om, at han var »denne øs frelser«, og disse ord sættes i relief af Ude Thysens tilsynekomst og hans tak til den gamle. Denne scene er, som nævnt, *Schibbōleth* om igen, mens bogens egentlige slutscene, den sidste halvanden side (447–48), fra *Synden* har den aldrende bispinde (Dorete). Meget klogt har Kidde nu undgået at lade hende og Clemens Bek mødes ansigt til ansigt. Hun kom, men kom for sent, og det er hende, der udtaler slutnings-ordene, som vel kan betragtes som bogens egentlige tendens: »Ja, hvad vilde Verden, hvad vilde vi alle blive, om der ikke gaves Stakler som han?«.

Forinden har Dorete erklæret, at hun ikke huskede Clemens Bek. Dette træk stammer fra *Obolen* og går tilbage til tiden før september 1904, da *Luftslotte* udkom. Har romanen *Helten* udviklet sig af Ude Thysen-historien, har denne til gengæld sit udspring i den seks år ældre novelle, og man fristes til at tro, at det snarere er *Obolen*, der er kimen til *Helten*.

I *Obolen* kommer læge Bache fra Læsø til distriktslæge Carlsen i Ho for at hilse ham fra cand. phil. Niels Holm, der netop er død i ensomhed på øen. Carlsen var hans eneste ven, troede han, derfor denne hilsen, men det viser sig, at den gode distriktslæge slet ikke har nogen erindring om Niels Holm. Ikke engang denne obol havde den døde at give til Karon. Her har vi staklen, før han blev helt, Clemens Bek, før han fik dette navn, og lægen, mens han endnu hedder Bache. Tydeligere kan det vist ikke vises, at stakkel-motivet er oprindeligere hos Kidde end helte-motivet, så sandt som også Clemens Bek er en variant af alle Kiddes »helte« helt tilbage til Tue Tavsens og Bent Hav-

lykke. Alle lider de nederlag og må flygte til en ø – i ligefrem eller i overført betydning – og dette motiv, øen som tilflugt, er nok den allerinderste kerne i *Helten*. Når det kommer til stykket, var det kampen for at finde sig til rette på øen, der interesserede Kidde mere end den endelige sejr. Staklen var ham alle dage kærere end helten.

Man kan gætte sig til mange ting, når det drejer sig om *Helten's* tilblivelse, men man behøver ikke nøjes med det. I hvert fald synes jeg, at gætteriernes bør suppleres med, hvad vi med nogenlunde sikkerhed kan slutte os til ud fra Kiddes egne udsagn. Da Ude Thysen-historien blev skrevet, var Kidde endnu ikke færdig med *De Salige*³, og nogle ord af ham i et brev tyder på, at denne bog, *Helten's* nærmeste forgænger i romanrækken, oprindeligt skulle have været helt anderledes.

Den Anden udkom den 1.–14. oktober 1909. Den var endelig færdig den 8. august, kun renskrivningen manglede¹, og da denne var overstået, er arbejdet på *De Salige* nok begyndt ret snart. Den 3. januar 1910 skriver Kidde, at han arbejder på et af sine »sædvanlige, rækelagtige og vakleворne Babelstårne [...] jeg dingler nu alt et Par Alen fra Jorden i mit nye Bygningsværk og kliner Stenene ind med både Sved og Blod⁵.« Den 6. marts hører vi om, at bogen måtte lægges helt om. »Jeg var alt flere Kapitler inde i den, ja nær dens Slutning, da jeg så, jeg måtte bryde den helt op, fra den første Sten af, lægge den over i en anden Sfære, i en anden Luft. Et grueligt Arbejde, en sjælelig Forstyrrelse, der dog nu næsten er overvundet og opstået i en friskere og klarere Form. Heldigvis fik jeg et Stipendium på 400 Kroner, der lader mig Arbejdsro foreløbig. – / Jeg længes uendeligt efter at rejse, men det lader sig vel næppe gøre i de første År, om nogensinde. Så rejser jeg i mine egne Riger, og jeg er ved at opdage et nyt dernede, et Eurydice-Rige, en Krokus-Vår. Måtte det nu blomstre frem fra sin Underverden til Syn og Duft heroppe fra de andre⁶.«

Er det for dristigt af disse ord at slutte, at den bog, Harald Kidde ville skrive efter *Den Anden*, bogen om de saliges ø, oprindeligt skulle handle om Clemens Bek og hans ø? Af en eller anden grund skred det ikke, som det skulle, og bogen blev *De Salige*, knap så rækelagtigt et babelstårn som planlagt. I denne retning tyder også, at Kidde endnu mens arbejdet med *De Salige* stod på, havde et par Clemens Bek-historier parate til trykning, *Hjemkomst* i marts 1910, *Synden* i maj samme år (en fejl fra Woels bibliografi, her dateret til 1909, har sneget sig med over i dr. Högers afhandling) samt Ude-Thysen-historien *Schibbøleth* den 1. juli, og ligeledes den kendsgerning, at Kidde i

maj 1910 var på Anholt. »Jeg skulle bruge en sådan Ø til en ny Bog og var der en 8 Dage,« skriver han den 20. juni 1910 til Konrad Simonsen, »Jeg fik et stort Stof med mig hjem, men det var en drøj og tit ubehagelig Tur⁷.«

De Salige udkom i oktober 1910. Den 20. juni manglede endnu hele renskrivningen⁸. Den 6. juli synes arbejdet at være overstået. Kidde er da i Sverige, i Solberga ved Jönköping, og skriver til Henri Nathansen: »Om Somren sanker jeg kun ind, Landskaber til mine Mennesker⁹.«

Det følgende efterår må da arbejdet på den bog, vi nu kender som *Helten*, være kommet rigtig i gang. Det hedder den 1. februar 1911 i et brev til Konrad Simonsen: »Ti du vèd ikke, hvor jeg har arbejdet siden Oktober! Jeg har skrevet en Bog på over 20 Ark og kiler stadigvæk løs. Desværre voxer den bestandig, hvad der både vil forårsage Gnaveri fra Forlagets Side, hvad vel rimeligt nok er, og især, at jeg ikke vil kunne få den ud til Efteråret. [...] Den er om Anholt, om Livet i Kulde og Mørke og Forladthed, men om Livet, der sejrer over Kulden og Mørket og Forladtheden¹⁰.«

Der måtte altså et års arbejde mere til. Den 30. maj 1912 kan Kidde meddele, at han for en uge siden har afsluttet sin »store Bog«. »Det uhyre Renskrivningsarbejde står tilbage¹¹.« De næste tre måneder arbejdede Kidde nu uafbrudt fra morgen til aften for midt i august at lægge allersidste hånd på *Helten*. Det fremgår af et brev den 20. august til Konrad Simonsen: »Meget har jeg ikke set til denne Sommer. Først for en Uges Tid siden blev jeg færdig med min Bog, da havde jeg arbejdet på den i to År, de sidste tre Måneder uafbrudt fra Morgen til Aften. [...] Nu går jeg omkring, udtrættet og underlig tom¹².«

Der kan ikke være nogen tvivl om, at anden del af *Helten* blev skrevet først. De 320 sider, der var færdige i februar 1911, handlede i hvert fald om Anholt. Kidde taler på denne tid ikke om sin bog om helten, men kalder den sin bog om Anholt, således i et brev til Niels Møller den 1. februar 1911¹³. Han fortsætter, at den handler »om, hvad det at afspærres på sådan en Sand- og Stenbunke midt i Havet vil sige. Jeg ved – også fra min Moders Barndomserindringer fra Læsø – at mange, især naturligvis af de Fremmede, Embedsmændene, har lidt sig sindssyge eller vanskabte derved.«

Hans Kyrres myte om, at størstedelen af *Helten* skulle være skrevet i Schwarzwald, må aflives, alene af den grund, at langt over halvdelen jo var skrevet flere måneder, før Kidde rejste syd på¹⁴. I de 2–3 måneder, rejsen varede, fra omkring 24. juni 1911 til hen imod

september¹⁵, kan der ikke være blevet megen tid til skrivebordet. Første gang vi hører om rejsen er den 1. februar 1911 i et brev til Konrad Simonsen: »Men så ser vi frydefulde hen til det Håb til Sommer d.v.s. Juli–August og lidt af September at kunne komme til Udlandet d.v.s. Schweiz og Tyskland¹⁶.« Her angives intet formål med rejsen, men den 7. maj uddybes planerne, og det hedder da: »Endnu vød vi ikke, hvor mange Penge vi får at rejse for – men vi håber dog at komme af Sted med følgende Plan: 24. Juni herfra. Til Murg. 14 Dage. Rundrejse i Schweiz 7 Dage. Simonswald (i Schwarzwald) og Raumünzäh (dito) c. 1 Måned. Nürnberg 3 Dage. Rothenburg 8 Dage. Dinkelsbühl, Ochsenfurt og andre Egne og Byer – om vi får Råd! Før c. 1. Sep. skulde vi ikke gerne være hjemme. Men ...! [...] Jeg skulde helst skrive en Bog om den Færd siden og må derfor søge disse bestemte Steder. – Ellers har vi det vel og længes efter Rejsen, træt af Blæk og Pen og Hjærnespind og Danmark!¹⁷.« Rejsen blev for resten afbrudt, fordi Kiddes mor blev syg. Hun var dog rask, da digter-ægteparret kom hjem¹⁸.

Kiddes ord om rejsen kunne tydes således, at Kidde endnu i maj 1911 ikke havde planer om at bruge Schwarzwald-stoffet som en første del af »bogen om Anholt«, men til en helt ny bog »siden«. Tanken om at give en udførligere skildring af Clemens Beks barndom, og dermed af Eberhard Sebastian Baden, er vel først dukket op under rejsen eller måske endda først efter hjemkomsten. Dette synes at bekræftes af novellen *Synden*. Bispinden får besøg af den gamle degn, der kommer for at bede om tilgivelse, fordi han i sin ungdom forelskede sig i hende og så hende »nøgen i den hvide Særk.« Degnen er her navnløs, han kommer fra Byrum på Læsø, men er »Skoflikkerens og Lægprædikantens Søn fra Bagsnoget« (et stræde i digterens fødeby Vejle). Bispinden var »Amtmandens Søn fra Torvet.« Bispinden, der hedder Helene, har ingen erindring om studenten, som kom i hendes fars hus. Kidde har altså endnu ikke fjernet sin helt fra den jyske hjemstavn, der ellers efterhånden spillede en mindre og mindre rolle i hans bøger. Højst sandsynligt har Dorete-motivet (»synden«) sin rod i oplevelser fra Kiddes ungdom i Vejle, hans første håbløse forelskelse¹⁹.

Meningen med *Helten* har Kidde vistnok først formuleret i september 1912, i Bogvennen, med de ofte citerede ord: »Jeg vil i denne Bog vise, hvad, efter mit Skøn, et kristent Menneske er.« Men det fremhæves i denne forhåndsomtale endnu stærkere, at bogen er spiret frem af moderens oplevelser på »en øde Ø,« og hvad hun fortalte sønnen

derom²⁰. Dette uddybes siden i et brev til Niels Møller: »Dens Emne lå mit Sind så nært, dens Skueplads var mig kendt fra min Barndom og så let at omfatte ved senere Besøg og Studier²¹.« Ude Thysen-histories dominans modsiges efter min mening af disse ord og af den kendsgerning, at Kidde så længe kun omtalte sin ny bog som en bog om Anholt og om livet på en ø. Øen er det primære motiv i *Helten*.

En sådan strengt afgrænset verden midt i et grænseløst hav har pirret Kiddes fantasi fra den stund, han først lærte, hvad en ø var. Øen som mål for drømme, som symbol på flugt og tilflugt, har optaget Kidde fra hans tidligste år. Også en morbror, der var sømand, fortalte ham om en ø, »højt oppe i Ishavet [...] så stor som et Hvalhoved, hvorom Bølgerne idelig slog og slog, skyllende hen over den, slående op ad den, hvirvlende i Skum og slående igen²².« Således skildres i *Age og Else – Døden* den ø, Tue aldrig kunne glemme: »denne hjemløse Ø i den utrøstelige Ensomhed i Ishavets ustandseligt plaskende Øde.«

I knap så ugæstmild en form findes øen i et digt, gymnasiasten Kidde i 1896 skrev til sin mor, hvor han fantaserer om et larmløst liv fjernt fra verden²³. I den ene af de studenterstile, der skulle få så dårlig karakter, kommer motivet igen, da Harald skulle skrive om Island: »Øen lå så ukendt, så vidunderligt stille højt oppe i det store Hav og spejlede sine isblege Klipper i det stumme Vand; der var ikke Lyd af trædende Fod eller kaldende Råb, kun en ensom Søfugls skarpe Skrig og hastende Vingers Susen.« Men så kommer det store tjæresorte skib; »Da var det ude med den livsalige Freds Dage. Det var Mennesker, som kom og toge Landet²⁴.«

Forinden havde Kidde skrevet et digt om en ø. Det hedder *Stjernen*, er dateret 26. januar 1897 og findes i gymnasieforeningen Kosmos' protokol²⁵. Da det har anslaget til meget af, hvad Kidde siden spillede igennem, og digtet iøvrigt hidtil ikke har været kendt, skal det citeres her:

Du høje, strålende Stjerne,
tindrende Eventyrø,
o, spejl fra dit stolte Fjerne
dit Skær i den mørke Sø.

Og spejl dig dybt i mit Hjærte
som Lys i det dunkle Vand,
lær mig, at højt over Jorden
ligger mit Fædreland.

Lær mig, at er jeg på Jorden
 en fremmed, ensom, forladt,
 så er du min høje Frænde,
 du skælvende Stjærnenat.

Lær mig tålmodigt forsage
 Glæden jeg aldrig kan nå,
 drag mig tilsidst til det høje,
 det stjernefunklende Blå.

Skin ind, du hellige Stjerne,
 den Time da jeg skal dø,
 løft du dit Barn til den fjærne
 tindrende Eventyrø.

Underskrevet: Harald Sager Kidde.

Øen er således allerede for den ganske unge Kidde et asyl, han længes efter, når verden går ham imod. For Tue mistede også øen oppe i ishavet sin skræk: »nu syntes ham dens hårde Sten den eneste Hovedpude, hvorpå han ret kunde finde Hvile; med den under sin Kind vilde han kunne slumre hen i den Fred, hvorefter hans Hjærte sukkede, og hvorfra der ingen Opvågning gaves — —²⁶.«

Der er ikke langt fra denne fredens ø til de saliges ø eller til Clemens Beks »øde« ø (der for resten i parentes bemærket er temmelig tæt befolket). Bent Havlykkes Friedheim var en sådan ø. I *Den Anden* kaldes sanatoriet »de Saliges røde Ø«. Det er her, vi genfinder »Kandidaten Tue Tavsen« og får hans skæbne at vide. Ham tvang et nederlag til forsagelse, men forsagelsen gav ikke ham nogen lykke, ikke nogen sejr. Han blev kun en stakkel, og »nu vil han ikke mere,« siger overlægen.²⁷

I *De Salige* slides der ekstra stærkt på ø-motivet. Ordene »de Saliges Ø« springer i øjnene på allerførste side, i fjerde linje, og gentages så for resten alene på denne side fire gange for at kulminere i dette: »de Saliges Ø, vore Drømmes Ø, hvor vi var hjemme.« Ufravendt holdes dette billede op for os bogen igennem, men her betyder øen ikke blot verdensflugt, forsagelse og ensomhed, men også selvretfærdighed og selvtilstrækkelighed, et liv kun for sig selv. Saligheden er købt og betalt med egoisme og derfor ikke så skyldfri, som det kan se ud. Men Hen-

ning Norden opdager, at vi skal finde vor lykke i andres liv. »Er mon ikke *det* de Saliges Ø?²⁸« Nu er vi lige ved at lande på Clemens Beks ø. For resten var jo allerede Tue Tavsens klar over, at hans flugt ind i minderne var den rene egoisme²⁹.

Flugten til øen kan da ses under mange synsvinkler, og det er netop, hvad Harald Kidde gør. Af moderens fortællinger fra Læsø synes ikke mindst det negative at have gjort indtryk på sønnen.³⁰ Pastor emeritus Grå (i *Aage og Else*) har været præst på Læsø, og Muld (i *De Blinde*) læge dér³¹. Ordene om lægen: »Hvad han sled de År, han sad gemt dér på Læsø med Tøjten, han, det medicinske Vidundergeni på de Sanddyner, mellem de Sømænd, der aldrig fejlede noget —,« viser tydeligt, at Kidde helt fra de unge år har haft en skikkelse som Erik Lange i tankerne. Først hed han Muld, siden Bache og tilsidst Lange. Et pudsigt træf er det, at en af Kiddes studenterkammerater fik en skæbne, der kan minde om Erik Lange. Han kom dog først til Læsø som læge efter Kiddes død, men allerede, mens Kidde levede, var han både ø- og sanatorielæge³².

At der skulle foreligge »en tidlig nedskrift af morens fortællinger,« som dr. Höger formoder, er usikkert. En temmelig vag bemærkning af Niels Jeppesen om *Helten*: »Bogen er planlagt allerede i Skoletiden³³,« fortolker dr. Höger derhen, at Kidde skulle have arbejdet på denne bog allerede, mens han gik i skole, men heller ikke denne hypotese tror jeg kan holde. Det er efterhånden slet ikke så lidt, man tillægger skoledrengen i Vejle. Niels Th. Thomsen hævder, at det meste af *Sindbilleder* var skrevet i Vejle før studentereksamen, og at Kidde også arbejdede på en »vejlensisk Roman« på denne tid³⁴. Dette har ikke kunnet bekræftes. Tværtimod viser protokollen fra gymnasieforeningen Kosmos, »hvori Kidde overlegent producerede sig,« at den kommende digter endnu var helt opslugt af den strofiske lyrik. Her findes af prosa kun en kort »stemning«: *Gaden*³⁵.

Hvornår Læsø blev til Anholt, ved vi ikke, lige så lidt som vi kender grunden. Tanken om at lære en anden ø at kende end moderens er vel opstået engang i foråret 1910 og har sandsynligvis en vis forbindelse med den store omlægning af romanskriveriet på den tid. Abstraktionen »de saliges ø« blev da til »øen«, en højere enhed af de to Kattegats-øer og således helt Kiddes egen verden. Tom Kristensen kalder den et Læsø med Anholts natur³⁶, men det er nok rigtigere at sige, at »øen« blev et Anholt med Læsøs karakteristiske tangtage og befolket med en del mennesker, som havde haft hjemme dér. Det har

nok også spillet en rolle, at Kidde således kom til at stå friere i forholdet til sine kilder. Det var jo i det hele taget hans skik i det topografiske, at hovedlokaliteten fik et andet navn eller slet ikke noget navn i bøgerne, mens alle andre stednavne bevarede uforandrede. For eksempel nævnes fødebyen Vejle aldrig, og i *De Blinde* bliver Murg til Friedheim, mens ellers hele egnen ved Walensee i Schweiz beskrives særdeles realistisk.

Måske var også den præst, der i 1899 kasserede Kidde som huslærer, stadig på Læsø, og der kan jo i 1910 endnu have levet pårørende af folk, som moderen har kendt. Endelig var der halvbroderen, Johan Harald Plesner, som fra 1865 til 1885 var lærer på Læsø, og som oven i købet havde skrevet om den³⁷. Dertil kommer, at Kidde havde lært Evald Tang Kristensens bog, *Anholt i Sagn og Sæd* (1891), at kende og her fundet nyt stof. Dette udnyttede han for eksempel i novellen *Mødet Nytårsnat*. Det er egentlig kun en anekdote, et skæmtesagn om Svente og Boel, der lever dårligt sammen og ønsker hinandens død. Et formodet spøgeri får dem til at gå i sig selv. Historien er fint fortalt og viser efter min mening, at Kidde, også i sin digtning, var mere humorist, end man vil indrømme ham. *Mødet Nytårsnat* er da også optrykt adskillige gange³⁸.

Novellen *Hjemkomst* har også ø-motiv. Den handler om en gammel kone, der venter på sin mand, en sømand, som rejste bort kort efter brylluppet. Hun blev i *Helten* til fru d'Orchimont³⁹. 50 år har hun nu siddet i sin øreklapstol og stirret fra sin rude, som »Havet vandrer lige imod.« Hun mindes sit bryllup med Heile med det stride sind. Hun ville eje ham under det fædrene tag, han svor at komme hjem, men kom aldrig, og nu er det fem år, siden hun sidst fik brev. Da får hun besøg af en fremmed sømand, som har hørt om hende, for hun var »vokset ud til et Sagn, et Symbol,« og det har fået ham til at vende hjem. Novellen er klar, knap og spændt som en fjeder. I det lille format viser den Kidde, som han var bedst.

Niels Jeppesens hypotese, at Plesner skulle være model til Clemens Bek, har ikke meget for sig, og i hvert fald overdriver Niels Jeppesen stærkt, når han her finder »den vigtigste Nøgle, der lukker op for den virkelige Forståelse af Harald Kidde⁴⁰.« Derimod er det givet, at ungdomsvennen Iver Iversen har været i Kiddes tanker, da han skrev om Clemens Bek, og lige så givet er det, at Kidde også, som fremhævet af dr. Höger, har sigtet på sig selv. Hver enkelt af Kiddes »helte« er hans alter ego, i *Helten* er der oven i købet to: Clemens Bek og

Erik Lange. Deres afmagt overfor livet er Kiddes egen. Den skrev han om hele sit liv, lige fra *Æblerne* til *Jærnet*⁴¹.

Øen som litterært motiv er jo kendt fra Homers tid, og Yrjö Hirn har skrevet en hel bog om sådanne ø-digtninge (*Ön i världshavet*, 1928). Nogle af dem har nok også smittet af på *Helten*. Naturligvis har Kidde kendt *Robinson Crusoe*, men det er sandsynligt, at han ret tidligt har lagt denne bog bag sig, såvel som Marryat, der også har skrevet om skibbrudne på en ø. Der findes robinsonader både før og efter Defoe, og ø-digtningen har haft sin frodigste blomstring i børne- og ungdomslitteraturen. I den såkaldte voksne litteratur har ø-fortællingen dog også overlevet til vore dage, ofte som utopi, med samfundssatirisk eller moralsk belærende sigte. Et litterært forbillede for *Helten* har vi måske også i den gamle tyske bog fra 1731, Johann Gottfried Schnabels *Insel Felsenburg*. Den moderniseredes siden af Tieck, og heraf er vor egen Oehlenschlägers *Øen i Sydhavet* som bekendt en bearbejdelse.

Her finder vi navnet Eberhard. Det samme er for resten tilfældet i Jung-Stillings levnedsskildring, hvis pietistiske milieu nok har haft større betydning for *Helten's* første del end de gamle tyske bøger, Kidde ifølge Niels Jeppesen skulle have arvet fra sin westfalske farmor. (Slægten var forøvrigt kommet her til landet et par generationer tidligere, end Kidde mente)⁴². Stærkt pietistisk farvet er også Schnabels bog, der oprindeligt hed *Wunderliche Fata einiger Seefahrer*. Øen bliver efterhånden et idealsamfund. Kun den er god, den øvrige verden fordærvet.

Med sit omfattende kendskab til tysk litteratur har Kidde sandsynligvis kendt det gamle værk. På øen Felsenburg sker det, at man finder liget af en tidligere beboer samt hans optegnelser om sit liv på øen. Dette motiv er også benyttet af Chamisso i det fortællende digt *Salas y Gomez*, og denne robinsonade på vers har Kidde i hvert fald kendt, for han hentyder til den i *Helten*⁴³.

Det vil føre for vidt at komme nærmere ind på andre litterære påvirkninger i *Helten*. De er ikke helt få. Men det kan nævnes, at sagn om »de saliges øer« allerede findes hos sumererne, genfindes i Odysseen, hos Hesiod og i keltisk og irsk folketro⁴⁴. Digteriske versioner af sagnet er for eksempel Atterboms *Lycksalighetens ö* og Paludan-Müllers *Tithon*, som jo begge gør op med egoismen. Selvsk lykke kan ikke være ægte, mener Atterbom, og i *Tithon* hedder det: »Lykken er sig selv at glemme⁴⁵.« Mange andre reminiscenser fra guldalder-littera-

turen kan støves op i *Helten*. Det er næppe tilfældigt, at Eberhard Sebastian Badens ulykkelige søster hedder Christine. Som heltinden i en H. C. Andersen'sk historie.

Også Kiddes elskede Almqvist (jvf. mottoet for *Aage og Else*) har en ø, Murnidernes (i Murnis). Om Kidde har kendt Karen Blixens ø-historie, *Eneboerne*⁴⁶, eller Karin Michaëlis' Læsø-roman, *Birkedommeren*⁴⁷, ved vi ikke, men det er sandsynligt, at Kidde har hørt om øen fra andre end netop sin mor og halvbror. Han kendte Kai og Eline Hoffmann. Hendes far var sysselmand på Island og siden birke-dommer på Læsø, og i hendes selvbiografiske roman-trilogi, *Familien Vendel, Kongsgård, Den sidste Rejse*, (1917–22), behandles ø-problemerne indgående. Man får den tanke, at navneligheden Vendel-Vendelin ikke er helt tilfældig⁴⁸.

Det korte af det lange må da efter min mening være, at mange andre »tendenser« end netop den, der formuleres i Ude Thysen-historien, har samme eller større prioritet, når det gælder *Helten's* tilblivelse. Jeg skal ikke gå så vidt som at påstå, at det var opportunisme, der lagde Kidde ordene om den kristne helt i munden, men helt kan det vist ikke afvises, at Kidde med disse ord prøvede at få et nyt publikum i tale. Det lykkedes ham da også, skønt *Helten* ikke straks solgtes så godt. Men øen med alt, hvad dette motiv rummer af tanker om forsagelse, ensomhed og uselvskhed, om kamp for at sejre over sin egen begrænsning, er oprindeligere end helten. *Øen* er da også titlen på *Helten's* anden og først skrevne del. *Øen* burde hele bogen have heddet. Af alle sine »helte« skabte Harald Kidde »helten«, men af hele sin verden skabte han den ø, der er stor nok til at rumme både helte og stakler.

NOTER

- (1) *Obolen*. Først trykt i *Luftslotte*, der ifølge Woels bibliografi, *Arbejder af Harald Kidde*, 1925, udkom september 1904. Optrykt i *Yngre danske Digtere* (Gyldendals Bibliotek) 2. samling, 1906. – *Synden*. Gads danske Magasin 1. 5. 1910, s. 515–22. Fik 2. præmie i novelle-konkurrence. Optrykt i *Vandringer*, s. 105. – (2) *Helten* (1. udgave) s. 436 ff. – (3) *De Salige* udkom 6.–20. oktober 1910. – (4) *Harald Kidde: Artikler og Breve*. Udgivet ved Jens Marinus Jensen. 1928 (forkortet: AoBr.) s. 136. – (5) AoBr. s. 139. – (6) AoBr. s. 148–49. – (7) AoBr. s. 151. – (8) AoBr. s. 150. – (9) AoBr. s. 152. – (10) AoBr. s. 158. – (11) AoBr. s. 162. – (12) AoBr. s. 165–66. *Helten* udkom 1.–12. november 1912. – (13) AoBr. s. 156–57. – (14) Hans Kyrre: *Minder om Harald Kidde*. Gads dan-

ske Magasin november 1922, s. 591. — (15) AoBr. s. 161. — (16) AoBr. s. 159. — (17) AoBr. s. 160–161. Raumünzsch skal være: Raumünzsch. — (18) Astrid Ehrencron-Kidde: *Hvem kalder. Fra mine erindrings lønkammer*. 1960. s. 73. — (19) Jvf. Otto Asmus Thomsen: *Pigen fra Gyldings gård. Harald Kiddes unge år i Vejle*. Vejle Amts Aarbog 1967, s. 9–52. — (20) *Harald Kidde: Helten*. Bogvennen. Gyldendals Literaturtidende, september 1912, s. 4. Optrykt AoBr. s. 20–21. — (21) AoBr. s. 170. — (22) *Aage og Else – Døden*, s. 45. — (23) Asyl. Jens Marinus Jensen: *Harald Kidde. Bidrag til hans Biografi*. 1924. s. 34. — 2. udg. 1948 s. 50. — (24) Stilen trykt i Vejlseneren. Medlemsblad for Vejlsener-Samfundet. 4. årgang nr. 2, februar 1929. — (25) Kosmos. Ny kgl. Samling nr. 3693 4°. Jvf. *Pigen fra Gyldings Gård*, s. 11 ff. — (26) *Aage og Else – Døden*, s. 254. — (27) *Den Anden*, s. 150. — (28) *De Salige*, s. 57. — (29) Se for eksempel: *Aage og Else – Livet*, s. 216–17. — (30) *Bogvennen*, september 1912. AoBr. s. 20–21. — (31) *Aage og Else – Livet*, s. 243. *De Blinde*, s. 91. — (32) *Pigen fra Gyldings gård*, s. 43 og 51. — (33) Niels Jeppesen: *Harald Kidde og hans Digting*, 1934. (forkortet: NJ) s. 107. — (34) Niels Th. Thomsen: *Erindringer om Harald Kidde*. Vore Herrer 1924 nr. 9 og 10. — (35) *Pigen fra Gyldings gård*, s. 15. — (36) Tom Kristensen: *En indadvendt i en udadvendt Tid*. Politiken 23. 11. 1943. Optrykt i: *Til Dags Dato*, s. 87–89. — (37) Jvf. Otto Asmus Thomsen: *Harald Kidde og hans slægt*. Vejle Amts Aarbog 1966, s. 125 ff. — (38) *Mødet Nyårsnat. En Krøniker fra Anholt*. Tilskueren 1. 1. 1912, s. 48–66. Optrykt: *Foraarsbogen*, 1917, Harald Kidde, *Parabler*, udgivet af Poul P. M. Pedersen, *Parabler*, udg. af Cai M. Woel. *Danske Fortællere fra vor tid*, 1959, samt udsendt af personalet i Schweitzers Bogtrykkeri, Vejle, 1958, med tegninger af Albert Berthelsen. MN er den af Kiddes noveller, som er tiest optrykt. — (39) *Hjemkomst*. Verdens-Spejlet 20. marts 1910, nr. 25 s. 482–85. Optrykt i Harald Kidde: *Parabler*, udg. af Cai M. Woel, s. 77 ff. (Ikke at forveksle med nr. 92 i Woels bibliografi). — Om fru d'Orchimont se: *Helten* s. 295 ff. — (40) NJ s. 110 ff. Jvf. *Harald Kidde og hans slægt*, s. 125 ff. — (41) *Æblerne*. Illustreret Tidende 22. 1. 1899 (Harald Kiddes debut). — *Jærnet*. Kiddes sidste værk, udkom november 1918. — (42) NJ s. 109, jvf. *Harald Kidde og hans slægt*, s. 128. — (43) *Helten* s. 354. Jørgen Hendriksen, *Et Motiv i Harald Kiddes Helten*. Danske Studier 1943, s. 88–91. — (44) Jvf. Bengt Holbek i Skalk 1967, nr. 5, s. 15 ff. — (45) J. Paludan: *Mellem Semestrene*. II. s. 197 ff. — (46) Osceola: *Eneboerne*. Tilskueren 1907, s. 609–35. — (47) Karin Michaëlis: *Birkedommeren*. 1901. — (48) Jvf. NJ s. 107.